

Paweł Skowron (Pułtusk/Kielce)

Życie kulturalne i sportowe społeczności żydowskiej Staszowa w latach 1918-1939

Żydowskie organizacje kulturalne i kulturalno-oświatowe

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nastąpił dość intensywny rozwój gospodarczy i społeczny kraju. Widoczne to było szczególnie po 1921 r. kiedy ludność polska oraz mniejszości narodowe mogły prowadzić ożywione życie społeczne i kulturalne na terenie Polski. Artykuł 108 Konstytucji Marcowej z 1921 r. dawał obywatelom Rzeczypospolitej prawo do zakładania zrzeszeń i związków, należenia do nich i prowadzenia w ich ramach działalności. Dotyczyło to również mniejszości narodowych, ponieważ „każdy obywatel ma prawo zachowania swej narodowości i pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych”¹. Na obszarze byłego Królestwa Kongresowego obowiązywał dekret Naczelnika Państwa z 3 stycznia 1919 r. o stowarzyszeniach² i powołane w nim przepisy, a później w celu unifikacji przepisów z trzech zaborów rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach³, które nabrało mocy prawnej 1 stycznia 1933 r. Ludność żydowska, niezależnie od sytuacji politycznej i społecznej Polski, okazywała duże zainteresowanie życiem kulturalnym, oświatowym, religijnym i społecznym. W latach dwudziestych i trzydziestych XX w. na terenie całego województwa kieleckiego zakładano różne stowarzyszenia społeczne i kulturalno-oświatowe, których celem było szerzenie żydowskiej kultury. Staszów – miasto w powiecie sandomierskim województwa kieleckiego liczył w 1921 r. 8 357 mieszkańców, w tym 3629 (43,4 proc.) było wyznania rzymskokatolickiego, 4704 było Żydami (56,3 proc.), a pozostałe 24 osoby (0,3 proc.) były innych wyznań⁴. Natomiast w 1939 r. w Staszowie mieszkało 9706 osób, z czego 4603 Polaków (47,4 proc.), i 5103 Żydów (52,6 proc.)⁵. Ludność żydowską w Staszowie podobnie jak w innych miejscowościach cechowało również duże zainteresowanie życiem kulturalno-oświatowym, co przejawiało się w zakładaniu różnego rodzaju stowarzyszeń. Kultur-Liga była przybudówką kulturalno-oświatową Bundu i została założona w 1926 r. z zamiarem przeciwdziałania komunizmowi. Oddział Stowarzyszenia Kultur-Ligii powstał w Staszowie w 1926 r. i liczył 59 członków w 1927 r. Zarząd Stowarzyszenia stanowili: Josek Goldfarb (prezes), Boruch Haber (wiceprezes), Chaim Linksman (sekretarz) i Berek

¹ *Konstytucja RP*, Warszawa 17 marca 1921 r. Por. *Konstytucja Marcowa*, oprac. A. Burda, Lublin 1983, s. 78.

² Dz. Praw KP Nr 3, poz. 88.

³ Dz. U. Nr 94, poz. 808.

⁴ *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. III – woj. kieleckie*, Warszawa 1925, s. 120-130.

⁵ Archiwum Państwowe Kieleckie [dalej: APK], zesp. I 21/100, Urząd Wojewódzki Kielecki [dalej: UWK], sygn. 1765, k. 28;

Wajnsztok (skarbnik). Wybitniejszymi działaczami byli Mendel Goldsztajn i Łaja Frymerman. Organizacja ta rozwijała swoją działalność wśród żydowskiej młodzieży robotniczej. W 1929 r. stowarzyszenie Kultur-Liga założyło bibliotekę w Staszowie⁶. Członkami Stowarzyszenia byli głównie rzemieślnicy: szewcy, kamasznicy i krawcy. Była ona uzależniona od członków Zawodowego Związku Przemysłu Skórzanego Nr 1, będącego w 60 proc. pod wpływem Bundu, który miał swoją siedzibę w lokalu Towarzystwa. Członkowie o poglądach prawicowych stanowili 60 proc., a członkowie o poglądach lewicowych 40 proc.⁷. Celem Stowarzyszenia Kultur-Liga był rozwój i szerzenie żydowskiej kultury wszelkich gałęzi ludzkiej twórczości, jak: literatura, sztuka, muzyka, teatr itd. oraz pomoc w budowaniu wszelkiego rodzaju instytucji kulturalnych i oświatowych. Starano się podnieść poziom intelektualny, kulturalny i artystyczny wśród ludności żydowskiej. Członkiem Stowarzyszenia Kultur-Liga mógł zostać każdy bez różnicy płci, kto ukończył 21 lat, został zarekomendowany przez dwóch członków Stowarzyszenia, wypełnił i podpisał deklarację, w której zobowiązał się do przestrzegania statutu. Wpisowe wynosiło jeden złoty miesięcznie podobnie jak składka członkowska⁸. Według starosty sandomierskiego w Kultur-Lidze, podobnie jak w innych organizacjach żydowskich, w Staszowie działały organizacje komunistyczne. Z powodu przeznaczania środków finansowych na cele nie związane z działalnością statutową na polecenie starosty policja wszczęła dochodzenie w Kultur-Lidze w roku 1929, które ujawniło, że jej zarząd nie prowadził żadnej księgowości do roku 1928 i nie był w stanie wytłumaczyć swoich rozchodów. Od 1928 r. wpłynęła do kasy Stowarzyszenia kwota 856 zł 2 gr, którą wydano nie wiadomo na co. W związku ze zbliżającym się procesem przeciwko członkom organizacji komunistycznej w Staszowie zlikwidowanej 23 października 1928 r. w celu zebrania funduszy na opłacenie adwokatów, komunizujące Stowarzyszenie zamierzało zorganizować szereg imprez dochodowych, na które jednak starosta nie udzielił zezwolenia. Ponadto, z powodu zaplanowanych powyższych imprez starosta w drodze nadzoru zażądał przedstawienia wykazu na co były wydawane środki finansowe uzyskiwane ze składek członkowskich oraz z urządzanych imprez. Ponieważ władze Stowarzyszenia nie były w stanie stwierdzić na co wydatkowane zostały ich dochody, jego zarząd został postawiony w stan oskarżenia pod zarzutem przywłaszczenia funduszy Stowarzyszenia. Decyzja starosty wywołała „konsternację wśród członków Stowarzyszenia”, a sekretarz organizacji Towarzystwa Kursów Wieczorowych z obawy przed odpowiedzialnością zbiegł ze Staszowa po dokonanej w Towarzystwie kontroli finansowej kasy⁹. W konsekwencji działaczom odpowiedzialnym za księgowość w Kultur-Lidze wytoczono sprawę karną. Do czasu jej zakończenia starosta odmówił wydawania zezwoleń na organizowanie różne imprez połączonych ze zbiórką pieniężną, nie tylko dla Kultur-Ligi, ale też dla innych organizacji żydowskich w Staszowie i jak stwierdził w piśmie do

⁶ M. Pawlina-Meducka, *Kultura Żydów województwa kieleckiego (1918-1939)*, Kielce 1993, s. 84.

⁷ APK, UWK, sygn. 3168, k. 211.

⁸ APK, UWK, sygn. 3167, k. 249-252.

⁹ APK, UWK, sygn. 20532, k. 42.

województwa kieleckiego z 14 maja 1929 r. „tym sposobem unicestwiłem robotę wywrotową na dłuższy okres”¹⁰.

Natomiast twierdzenie zarządu Kultur-Ligii o postawienie zarzutu przeznaczania dochodów na akcje Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom (MOPR)¹¹ nie miała żadnych podstaw. Prezes zarządu głównego Kultur-Ligi w Warszawie w piśmie do Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach z 5 kwietnia 1929 r. zwrócił się o zbadanie sprawy oddziału Kultur-Ligi w Staszowie, prosił o wydawanie zezwoleń na prowadzenie działalności i informowanie zarządu głównego o podejmowanych decyzjach. Jak stwierdził w tym piśmie, starosta sandomierski nie wydawał zezwoleń na odczyty i inne przedsięwzięcia a ponadto zażądał sprawozdania kasowego od oddziału staszowskiego Stowarzyszenia i gdy zostało ono dostarczone to zażądał pokwitowań na wszystkie wydatki. Starosta motywował swoje żądanie tym, że dochody Stowarzyszenia w Staszowie były przeznaczane dla więźniów politycznych. Zdaniem prezesa zarządu głównego zaszło nieporozumienie i oddział w Staszowie przeznaczał swoje dochody jedynie na prace związane ze swoją działalnością, a nigdy na inne cele. Natomiast oddział Kultur-Ligi w Staszowie w piśmie do starosty sandomierskiego z 20 kwietnia 1929 r. poinformował o piśmie zarządu głównego Stowarzyszenia Kultur-Liga w Warszawie do wojewody kieleckiego. W związku że powodem do przedstawienia sprawozdań kasowych i pokwitowań wszystkich wydatków był zarzut przeznaczania dochodów na działalność MOPR to oddział staszowski Stowarzyszenia zwrócił się do starosty o przedstawienie urzędowi wojewódzkiemu „jaki jest faktyczny stan rzeczy i o ile skargi zawarte w piśmie wymienionego Stowarzyszenia są zgodne z prawdą”. Starosta sandomierski stwierdził, że stowarzyszenia żydowskie w Staszowie przeznaczały swoje dochody na cele nie związane ze statutem. Policja wszczęła dochodzenie o przywłaszczenie publicznych środków finansowych w Towarzystwie Kursów Wieczorowych, a starosta odmówił wydawania zezwoleń na organizowanie dochodowych imprez do czasu zakończenia sprawy karnej dla działaczy Kultur-Ligi¹².

15 lutego 1930 r. Stowarzyszenie Kultur Liga w Staszowie urządziło wieczór literacki przy udziale około 70 osób¹³. Z inicjatywy organizacji odbył się również w Staszowie w dniu 20 sierpnia 1930 r. odczyt wygłoszony przez Korna, członka Bundu nt. „Żydzi, Arabowie i Palestyna”, w którym wzięło udział około 70 osób, głównie młodzieży¹⁴. 12 kwietnia 1936 r. członek zarządu Kultur Ligi Moszek Cwajgienbock rozplakatował za zgodą Zarządu Miejskiego w Staszowie kilka odezwo wydanych przez Komitet Centralny Bundu

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Międzynarodowa Organizacja Pomocy Rewolucjonistom - organizacja społeczna, powołana w 1922 r. w Piotrogradzie na kongresie Międzynarodówki Komunistycznej; udzielała pomocy więźniom politycznym, ukrywającym się lub szykanowanym działaczom komunistycznym i ich rodzinom (poza ZSRR) oraz organizowała akcje propagandowe. MOPR ukonstytuowała się 18 marca 1923 r., a dzień ten ustanowiono Międzynarodowym Dniem Więźniów Politycznych. Organizacja rzeczywiście wspierała więźniów politycznych, jakkolwiek Stalin będzie z powodzeniem przekształcał MOPR w organizację o charakterze agenturalnym i wywiadowczym. D. Jakubowski, *Julian Marchlewski - bohater czy zdrajca?*, Warszawa 2007, s. 192-194; K. Zieliński, *O Polską Republikę Rad. Działalność polskich komunistów w Rosji Radzieckiej 1918-1922*, s. 282.

¹² APK, UWK, sygn. 3168, k. 366-369.

¹³ APK, UWK, sygn. 2662, k. 135.

¹⁴ APK, UWK, sygn. 2663, k. 72.

w Warszawie w lutym 1936 r., zatytułowanych „Do wszystkich ludzi pracy w Polsce”, o treści wymierzonej przeciw Stronnictwu Narodowemu i prowadzonej akcji antyżydowskiej. Odezwy te pozrywał prezes staszowskiego koła Stronnictwa Narodowego Grzegorz Szczurek, który publicznie wyraził się do funkcjonariusza policji państwowej słowami: „Żydom wszystko pozwalacie, a gdy katolicy wylepią jakie odezwy przeciwko Żydom, to je zrywacie i nie dacie nam ich kolportować”. Cwajgienbock reprezentując interesy Kultur Ligi, złożył na policji zawiadomienia o zrywaniu przez Szczurka rozplakatowanych odezw¹⁵. Na uwagę zasługuje fakt, że Grzegorz Szczurek uratował podczas wojny córkę Małki Cederbaum, wnuczkę Motla Witenberga, która została oddana ocalonej matce po zakończeniu wojny.

Stowarzyszenie Biblioteka Żydowska im. Pereca w Staszowie powstało w 1922 r. Założycielami byli: Jakób Bomsztyk, Szmul Wajngarten, Moszek Mojżesz Dajtelbaum, Josek Wolbromski i Szmul Zalcman. Liczyło ono 50 członków. Należała do niej głównie żydowska młodzież rzemieślnicza i członkowie Zawodowego Związku Przemysłu Skórzanego. Kilku członków Stowarzyszenia wyjechało do Palestyny m. in. Wajnabaum-Fiszof w 1930 r. Stan księgozbioru biblioteki im. I. L. Pereca w Staszowie był największy w województwie kieleckim - w 1929 r. liczył 1781 tomów. Dla porównania biblioteka im. I. L. Pereca w Radomiu miała 1621 tomów, a w Jędrzejowie 1360. Pozostałe biblioteki w innych miastach województwa kieleckiego zawierały poniżej tysiąca książek¹⁶. Początkowo biblioteka znajdowała się w Staszowie przy ul. Kościelnej 10, ale w późniejszym okresie kiedy zwiększyła się liczba czytelników, a zbiory osiągnęły ponad 10 000. woluminów zarówno z literatury jak i pozycji naukowych, została przeniesiona do lokalu w Rynku. Zawierała największą ilość książek w mieście w języku hebrajskim, jidysz, rosyjskim oraz niewielką liczbę w języku polskim. W sali biblioteki znajdowały się portrety klasycznych pisarzy tworzących w języku jidysz, namalowanych przez Jesekiela Dawida Kirszenabuma takich jak: Mendele Mokher Seforima, Szaloma Alejchema i Icchoka Lejba Pereca¹⁷. Do jej zarządu wybranego 26 grudnia 1936 r. weszły następujące osoby: Estera Goldhar (prezes), Chana Pomeranblum (wiceprezes), Herszel Tochterman (sekretarz), Chana Goldberg (skarbnik), Szyfra Bekier (członek), Izrael Wajnberg (członek). Statut tego stowarzyszenia określał dokładnie cele instytucji:

[...] podniesienie umysłowego i moralnego poziomu swoich członków, wychowanie w członkach „ducha towarzyskości” i zainteresowania do życia zbiorowego, dostarczania członkom w godzinach wolnych od pracy pożytecznej rozrywki, krzewienie zamiłowania do piśmiennictwa i nauki wśród ludności żydowskiej zamieszkałej w Staszowie i w odległości 25 km od Staszowa¹⁸.

¹⁵ APK, UWK, sygn. 3885, k. 90.

¹⁶ M. Pawlina-Meducka, *Kultura Żydów*, s. 91.

¹⁷ *Sefer Staszów*, ed. E. Erlich, Tel Aviv 1962, s. 179-180.

¹⁸ APK, UWK, sygn. 3913, k. 141.

Cele te realizowało Stowarzyszenia przez urządzenie odczytów w językach polskim i żydowskim z dziedziny literatury i nauki, organizowanie wieczorów kulturalno-oświatowych, kół literackich, dramatycznych i sportowych, wycieczek naukowych, czy urządzenie dla członków zebrań towarzyskich. Składka wynosiła 100 marek polskich miesięcznie¹⁹.

1 września 1929 r. na walnym zebraniu członków Stowarzyszenia Biblioteki Żydowskiej im. Pereca w Szydłowie, niewielkiej miejscowości leżącej niedaleko Staszowa, postanowiono zlikwidować miejscowe Stowarzyszenie a jego majątek przekazać Stowarzyszeniu Żydowskiej Biblioteki im. Pereca w Staszowie²⁰. 16 lutego 1930 r. Biblioteka im. Pereca w Staszowie zorganizowała odczyt na temat „Stan kulturalny i ekonomiczny Palestyny”. Odczytu wysłuchało około 50 osób. Biblioteka miała duże znaczenie dla rozwoju intelektualnego, kulturalnego i edukacyjnego przede wszystkim młodzieży żydowskiej, ale również dorosłych w Staszowie²¹. Towarzystwo Kursów Wieczorowych Dla Robotników zostało założone w Staszowie 25 lutego 1922 r. Zarząd stanowili: Abram Krakaer (cholewkarz), Mordka Goldfeder (cholewkarz) i Frymcha Sztrowajs (krawiec). Przewodniczącym był Yaakov Buchman. Wszyscy byli sympatykami Poalej Syjon-Lewicy. Wybitniejszym działaczem był Mordka Goldfeder, prawdopodobnie członek Komunistycznej Partii Polski (KPP). Do Towarzystwa należało 60 członków, którzy w 75 proc. byli związani z Poalej Syjon-Lewica a w 25 proc. z Bundem. Poza działalnością statutową oddział staszowski wyróżniał się „wybitną działalnością polityczną w kierunku stronnictw o programie wywrotowym ze szczególnym zdecydowaniem obrony bytu robotnika żydowskiego”. Zdaniem starosty Towarzystwo Kursów Wieczorowych w Staszowie, podobnie jak istniejące Towarzystwa w Sandomierzu i Klimontowie nie posiadało w szeregach swych członków „inteligentnych sił do prowadzenia akcji oświatowej, zaś urządzone imprezy dochodowe stały na bardzo niskim poziomie etyki. Centrala docierała tu przez swoich delegatów specjalnie politycznie nastawionych, względnie jeżeli szło o kierunek naukowy to prelekcje tych szły raczej w duchu amoralnym. Towarzystwa na ogół były słabe finansowo i mieściły się w lokalach urządzającym zasadom higieny”²².

Zadaniem Towarzystwa Kursów Wieczorowych Dla Robotników było szerzenie powszechnej i zawodowej oświaty wśród robotników, rozwijanie ich poczucia estetycznego i wzbogacanie ich zasobu wiadomości. Z kursów korzystała głównie młodzież żydowska. Realizacja powyższych celów odbywała się przez organizowanie kursów wieczorowych i innych ogólnokształcących na temat geografii i historii Polski z językiem wykładowym polskim i żydowskim, urządzenie odczytów, wykładów, koncertów i przedstawień, rozpowszechnianie wśród robotników podręczników szkolnych i naukowych, zakładanie bibliotek i czytelni, wydawanie czasopism i dzieł z literatury i nauk społecznych, organizowanie wycieczek oraz zwoływanie narad w celu omawianie kwestii szerzenia oświaty wśród

¹⁹ APK, UWK, sygn. 3164, k. 33-37.

²⁰ APK, UWK, sygn. 20122, k. 31.

²¹ APK, UWK, sygn. 2662, k. 135.

²² APK, UWK, sygn. 3171, k. 102.6

robotników, zawieranie umów z władzami, instytucjami publicznymi i osobami prywatnymi. Do 1929 r. towarzystwo założyło osiem bibliotek w województwie kieleckim: w Będzinie, Klimontowie, Ożarowie, Dąbrowie Górniczej, Bodzentynie, Staszowie, Suchedniowie i Głowaczowie. Księgozbiory były niewielkie ponieważ liczyły od 85 w Bodzentynie do 386 woluminów w Ożarowie. Największy zbiór miała biblioteka w Będzinie, dysponująca 1700 tomami²³.

Środki finansowe Towarzystwo uzyskiwało z wpisowego i składek członkowskich, opłaty pobieranej u słuchaczy za naukę oraz dochodów, odczytów, koncertów, kwest i innych przedsięwzięć. Członkiem Towarzystwa mogła być osoba pełnoletnia, bez różnicy płci po wypełnieniu deklaracji zaakceptowanej przez zarząd i zapłaceniu wpisowego w kwocie 25 groszy. Składka miesięczna wynosiła 40 groszy²⁴.

15 lutego 1930 r. Towarzystwo Kursów Wieczorowych zorganizowało w Staszowie wieczór recytacyjny o Palestynie, w którym wzięło udział około 100 osób, zaś 17 kwietnia przeprowadziło zbiórkę uliczną. 15 maja 1930 r. na zaproszenie Towarzystwa referat wygłosił przybyły z Warszawy Jakób Pietruszka pt.: „Pierwszy pro-palestyński kongres i życie w Palestynie” z udziałem około 200 osób²⁵. W lipcu 1930 r. Towarzystwa działające w Staszowie, Połańcu, Klimontowie i Chmielniku zorganizowały dla swoich członków wyprawę krajoznawczą do Jurkowic w której wzięło udział około 60 osób. 30 sierpnia 1930 r. z inicjatywy Towarzystwa miał miejsce odczyt pt.: „Kongres propalestyński w Berlinie”, który zgromadził około 100 osób. 3 listopada 1930 r. odbył się w Staszowie wiec wyborczy, zorganizowany przez Towarzystwo, którym uczestniczyło około 300 osób, przeważnie młodzieży. Przemawiał Jakób Peterszajl z Warszawy, który nawoływał do głosowania na listę nr 6 w zbliżających się wyborach do Sejmu. Jak stwierdził wojewoda w swoim sprawozdaniu „nastrój poza nieliczną grupą zwolenników Bundu był dla wywodów mówcy przychylny”²⁶. W październiku 1931 r. Towarzystwo zorganizowało w Staszowie odczyt, który wygłosił Izaak Lew na temat kolonizacji Żydów w Rosji. Podczas wygłaszania referatu bundowcy zakłócili spokój, wobec czego nie został on dokończony²⁷.

W okresie międzywojennym odbywały się odczyty w Staszowie organizowane przez różne grupy społeczne, m. in. 27 sierpnia 1930 r. Rytufa pt. „Nasze zadania i obowiązki w chwili obecnej”, w którym wzięło udział około 200 osób²⁸. 13 sierpnia 1932 r. dr Kronenberg, adwokat ze Lwowa wygłosił odczyt pt. „Psychoanaliza i jej rola w nauce współczesnej” z udziałem około 50 osób, przede wszystkim młodzieży²⁹, a 8 lutego 1933 r. Szmul Sendyk wygłosił referat na temat wychowania młodzieży żydowskiej, w którym poddał

²³ M. Pawlina-Meducka, *Kultura Żydów*, s. 85-86.

²⁴ APK, UWK, sygn. 3167, k. 339-341.

²⁵ APK, UWK, sygn. 2662, k. 135, 288, 335.

²⁶ APK, UWK, sygn. 2663, k. 28, 72, 359.

²⁷ APK, UWK, sygn. 2665, k. 180.

²⁸ APK, UWK, sygn. 2663, k. 69.

²⁹ APK, UWK, sygn. 2666, k. 67.

ostrej krytyce tryb życia młodzieży, w szczególności syjonistycznej. Odczyt spotkał się ze strony większości zebranych z wyraźną niechęcią. Wzięło w nim udział około 200 osób³⁰.

Żydowskie stowarzyszenia i kluby sportowe.

Zainteresowanie sportem wśród społeczności żydowskiej pojawiło się na początku XX w. i związane było z rozwojem ideologii syjonistycznej, która kładła nacisk na wychowanie nowego, silnego i zdrowego pokolenia, zdolnego ponieść trudy budowy siedziby narodowej w Palestynie. Lewicowe partie także zakładały organizacje sportowe. Do najpopularniejszych należały: Stowarzyszenie Wychowania Fizycznego „Jutrznia”, założone przez Bund, Stowarzyszenie Wychowania Fizycznego „Gwiazda”, działające przy Poalej Syjon-Lewicy oraz Żydowski Robotniczy Klub Sportowy „Hapoel” (hebr. Robotnik), związany z Poalej Syjon-Prawicą³¹.

W okresie międzywojennym w województwie kieleckim zarejestrowanych klubów sportowych było: w Kielcach – 8, Częstochowie i Radomiu – 6, Będzinie i Sosnowcu – 5, Koźlenicach – 3, Opocznie – 2, w pozostałych miastach powiatowych – po 1. W Ilży, Jędrzejowie i Włoszczowie nie ma śladów istnienia towarzystw sportowych. Również w powiatach jędrzejowskim i włoszczowskim kluby sportowe nie działały, podczas gdy w sandomierskim i stopnickim było ich po 4, w będzińskim, koneckim, olkuskim, opatowskim po 3, w ilżeckim – 2, zaś w pozostałych powiatach po 1³².

Ruch sportowy rozwijał się również w Staszowie. Niejednokrotnie kluby i stowarzyszenia sportowe były związane z partiami politycznymi, głównie syjonistycznymi i socjalistycznymi. Związek Makabi, który zrzeszał kluby i stowarzyszenia o ideologii syjonistycznej był najważniejszym organizatorem życia sportowego w Polsce i w innych krajach. Kluby i stowarzyszenia sportowe, oprócz działalności sportowej, często organizowały również życie kulturalne swych członków, zakładały czytelnice, czy orkiestry itp.³³ W 1927 r. powstało w Staszowie Stowarzyszenie Robotnicze Wychowania Fizycznego „Jutrznia” z inicjatywy centrali Bundu. Miało ono swoją siedzibę przy ul. Złotej. Jego założycielami i pierwszymi działaczami byli członkowie Bundu: Mordka Berger (kamasznik), Berek Wajnsztok (prezes Zawodowego Związku Przemysłu Skórzanego, kamasznik) i Erlich Jankiel. Stowarzyszenie, które liczyło 55 członków, później liczba ta wzrosła do 84, utrzymywało kontakty z Haszomer Hacair, klubem sportowym Hakoah, Kultur-Ligą i Zawodowym Związkiem Przemysłu Skórzanego, z którego pochodziło większość członków. Stowarzyszenie „Jutrznia” stanowiło bazę organizacyjną Bundu i należała do niego głównie żydowska młodzież rzemieślnicza, ale też ulegało wpływom bardziej lewicowym z powodu działalności KPP i Związku Młodzieży Komunistycznej (ZMK) w Staszowie. Wpływy

³⁰ APK, UWK, sygn. 20541, k. 94.

³¹ A. Cała, H. Węgrzynek, G. Zalewska, *Historia i kultura Żydów polskich*, Warszawa 2000, s. 313.

³² M. Meducka, Żydowskie stowarzyszenia sportowe w województwie kieleckim w latach 1918-1939, „Biuletyn ŻIH” 1990, nr 155-156, s. 151.

³³ J. Tomaszewski, *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1990, s. 110.

polityczne kształtowały się w sposób następujący; 50 proc. Bund, 10 proc. Bund-Lewica, 20 proc. Poalej Syjon-Lewica i 20 proc. Poalej Syjon-Prawica. Statutowe cele tego Stowarzyszenia były następujące:

[...] szerzenie zamiłowania i zainteresowania do sportu wśród szerokich mas robotniczych, podnoszenie poziomu i rozwój propagandy sportu, popieranie działalności sportowej we wszystkich jej dziedzinach.

Dla realizacji powyższych celów Stowarzyszenie organizowało ćwiczenia i zawody w różnych dyscyplinach sportowych – piłka nożna, lekkoatletyka, pływanie, tenis, łyżwiarstwo, narciarstwo, itp., propagowało sport za pomocą odczytów i pogadanek, urządzało wycieczki sportowe (...). Stowarzyszenie uzyskiwało środki finansowe na swoją działalność z subsydiów Państwa i gminy, ze składek członkowskich w wysokości 25 groszy miesięcznie i jednorazowej opłaty wpisowej też 25 groszy, z darowizn oraz dochodów nadzwyczajnych takich jak: koncerty, przedstawienia teatralne, odczyty, zabawy, itp.³⁴.

6 czerwca 1931 r. Stowarzyszenie Robotnicze Wychowania Fizycznego „Jutrznia” zorganizowało wycieczkę do Kurozwęk i Szydłowa – miejscowości leżących niedaleko Staszowa – w celu zwiedzenia zabytków historycznych³⁵.

Oddział Robotniczego Stowarzyszenia Wychowania Fizycznego „Gwiazda-Sztern” został założony w Staszowie 15 lutego 1932 r.³⁶ Miało na celu wychowanie fizyczne i poprawę stanu zdrowotnego ludności pracującej. Dla urzeczywistnienia swoich celów Stowarzyszenie utrzymywało odpowiednie lokale i tereny sportowe (boiska, sale gimnastyczne, pływalnie itd.), oraz domy turystyczne i schroniska, organizowało zawody i ćwiczenia w najrozmaitszych gałęziach sportu, przy czym zawody mogły mieć charakter wewnętrzny, międzyklubowy i międzynarodowy, propagowało sport za pomocą odczytów i „pogadanek”, organizowało wycieczki sportowe i turystyczne.

Dochody Stowarzyszenia składały się z wpisowego w kwocie 2 zł, ze składek członkowskich, z dochodów pochodzących z urządzanych zawodów, zabaw, koncertów itp., ofiar dobrowolnych oraz dochodów nieprzewidzianych. Członkiem Stowarzyszenia mogła zostać osoba powyżej 21 roku życia, obojga płci, o nieposzlakowanej moralności, po wypełnieniu deklaracji poręczonej przez dwóch członków. Składka członkowska wynosiła 1 zł miesięcznie, którą zarząd mógł zmniejszyć w wyjątkowych wypadkach³⁷.

18 kwietnia 1934 r. zarząd główny „Gwiazdy-Sztern” w Warszawie wysłał do wszystkich swoich klubów w Polsce list, w którym wzywał młodzież do uczczenia dnia 1-go maja przez solidaryzowanie się z robotnikami, urządzenie demonstracji, organizowanie bezpłatnych występów sportowych dla publiczności, względnie za minimalną opłatą żeby

³⁴ APK, UWK, sygn. 3158, k. 148, 151-152.

³⁵ APK, UWK, sygn. 2664, k. 213.

³⁶ APK, UWK, sygn. 3194, k. 68-69.

³⁷ APK, UWK, sygn. 3167, k. 205-208.

„wykazać tężyznę młodzieży robotniczej w dniu święta robotniczego”³⁸. 13 października 1934 r. Stowarzyszenie „Gwiazda Sztern” zorganizowało w Staszowie odczyt dla swoich członków, wygłoszony przez Józefa Drapkina dziennikarza żydowskiego z Warszawy pt. „Kwestia kobiety w dziełach Dostojewskiego”. Prelegent przedstawił zebrany rolę i znaczenie kobiety w literaturze rosyjskiej reprezentowanej przez czołowego rosyjskiego pisarza rosyjskiego³⁹.

23 maja 1936 r. Stowarzyszenie „Gwiazda-Sztern” pozostające pod wpływami Poalej Syjon-Lewicy, zorganizowało w Staszowie w lokalu Klubu Sportowego Hakoach zgromadzenie, w którym wzięło udział około 100 osób z młodzieży żydowskiej. Jakób Buchman (kupiec) wygłosił odczyt pt. „Antysemityzm w Polsce i na świecie”, a Bencjon Majsterstik (kamasznik) pt. „Wypadki w Palestynie i urzeczywistnienie żydowskich postulatów”. Ponadto, zostało wygłoszone przemówienie agitacyjno-informacyjne odnośnie wyborów delegata na kongres przeciwko antysemityzmowi, który miał się odbyć w Warszawie 14 czerwca 1936 r.⁴⁰ Klub sportowy Blutz „Błyskawica”, którego nazwę zmieniono później na Hakoah (mając za wzór słynny wiedeński klub sportowy Hakoah) został założony w 1924 r. przez kupca Ajzyka Tenenbauma, podejrzewanego o działalność w KPP. Celem Tenenbauma było propagowanie poglądów komunistycznych w organizacji. Z biegiem czasu w Hakoah wiodącą rolę zaczęły odgrywać wpływy syjonistyczne. Siedziba klubu znajdowała się początkowo na ul. Stodolnej, a później została przeniesiona do budynku należącego do Yechezkiela Herszkowicza przy ul. Kościelnej. Klub liczył 14 członków, a z czasem ich liczba wzrosła do 43. Działaczami byli: Lejbuś Sznifer (piekarz, syjonista), Szymon Tochterman (księgarz, syjonista), Lejb Sznifer, Mordka Tenenbaum, Noyelch Fridman, Herszel Nissencwajg, Mejer Wajnryb oraz Lejbuś Wajsbrod. Klub miał dużą samodzielność, a z uwagi na członkostwo osób w „poważniejszym wieku” nie miał wystarczającego poparcia wśród innych organizacji. Należała do niego głównie żydowska młodzież rzemieślnicza (?). Członkowie byli w 60 proc. bezpartyjni, 20 proc. należało do Poalej Syjon-Lewicy i 20 proc. do Mizrachi⁴¹.

Zadaniem klubu było zapewnianie fizycznego i kulturowego rozwoju swych członków. Dla osiągnięcia powyższych celów klub prowadził sekcję sportową, dramatyczną, muzyczną i piosenkarską, urządzał odczyty, koncerty, przedstawienia, zabawy, wycieczki, pokazy gimnastyczne oraz zawody piłki nożnej. Najlepiej rozwinięta była sekcja sportowa z piłką nożną, lekką atletyką, kolarstwem, gimnastyką i tenisem stołowym. Staszowski klub organizował przedstawienia zapraszając znanych artystów z innych miast, np. Sigmunda Turkowa z jego zespołem teatralnym czy zespół lekkoatletyczny Gerszona Brajtbar-da. Występy ich odbywały się w kinie lub sali straży pożarnej, a dochód przeznaczany był na zakup sprzętu sportowego dla staszowskiego klubu.

³⁸ APK, UWK, sygn. 3194, k. 190.

³⁹ APK, UWK, sygn. 20125, k. 258.

⁴⁰ APK, UWK, sygn. 3280, k. 129.

⁴¹ APK, UWK, sygn. 3158, k. 148.

Fundusze klubu pochodziły ze składek członkowskich, wpisowego, dochodów z przedstawień, zabaw, koncertów, wypożyczania lokalu klubu, dobrowolnych ofiar oraz z zapisów. Członkiem klubu mogły być osoba, które ukończyła 21 lat, posiadające rekomendację dwóch członków klubu i złożeniu deklaracji członkowskiej oraz po uiszczeniu 50 groszy wpisowego. Każdy członek musiał płacić składkę w wysokości 1 zł na miesiąc i uczyć regularnie wpłaty na ćwiczenia. Niezamożni członkowie mogli zostać zwolnieni z wszelkich opłat po wyrażeniu zgody przez Zarząd⁴².

Staszowski klub Hakoah rozgrywał mecze piłkarskie z innymi zespołami, nie tylko żydowskimi, ale również polskimi, a nawet wojskowymi. Wówczas, zdarzało się, że przyjeżdżał z Łodzi Roman Segal, pochodzący ze Staszowa i będący jednym z najlepszych piłkarzy łódzkiego klubu Hakoah w celu trenowania staszowskich piłkarzy. 30 czerwca 1930 r. został rozegrany mecz piłkarski pomiędzy staszowską drużyną Hakoah i drużyną I Batalionu Piechoty Legionów, który stacjonował w Staszowie od 1923 r. Podczas meczu doszło do kłótni pomiędzy zawodnikami ponieważ sędzia, Berek Liszkiewicz uznał niezasłużonego gola dla drużyny żydowskiej. W konsekwencji doszło do bijatyki zawodników obydwu drużyn. Słabsi fizycznie zawodnicy żydowscy uciekli w stronę rzeki Czarnej odgrażając się, że skierują skargę do Ministra Spraw Wewnętrznych⁴³.

Staszowski klub Hakoah miał nawet własną orkiestrę, która była zapraszana przez władze miasta na różnego rodzaju imprezy okolicznościowe, parady. Każdego roku w maju grała również podczas święta Lag Baomer celebrowanego przez młodzież syjonistyczną. 1 stycznia 1937 r. klub Hakoah zorganizował zabawę taneczną w Staszowie z udziałem około 60 osób. Natomiast 23 stycznia 1937 r. na odbytym posiedzeniu w Staszowie członkowie klubu wykluczyli i zwolnili dotychczasowego prezesa Altera Korenbluma, a na jego miejsce wybrali Abę Lipmana z zawodu krawca o poglądach lewicowych⁴⁴.

Najważniejszym klubem w województwie kieleckim był Żydowski Klub Sportowy „Makabi”, który skupiał przedstawicieli środowisk syjonistycznych. Działał m. in. w Sosnowcu, Kielcach, Radomiu, Kłobucku, Koźmierzku, Przytyku, Miechowie, Olkuszu, Staszowie i Wolbromiu⁴⁵. Jednak staszowski klub „Makabi” nie rozwinął szerszej działalności sportowej i nie udało mu się pozyskać większej liczby członków i sympatyków.

⁴² APK, UWK, sygn. 3880, k. 155-157.

⁴³ „Ziemia Sandomierska” 15.12.1930, nr 25, s. 4.

⁴⁴ APK, UWK, sygn. 3304, k. 1; *Sefer Staszów*, s. 213.

⁴⁵ K. Urbański, *Gminy żydowskie duże w województwie kieleckim*, Kielce 2003, s. 22.12

Cultural and sport life of the Jewish community of Staszów in 1918-1939

The article focus on cultural, educational and sport organizations in the small town of Staszów, in the province of Kielce in the years 1918-1939. The article 108 of the Constitution of the March of 1921 gave the citizens of the Republic of Poland the right to form associations and unions. The Jewish population, irrespective of the political and social situation of Poland showed great interest in cultural, educational, religious, social and sports life in the twenties and thirties of the twentieth century across the whole region of Kielce and set up various associations, organizations and clubs. In 1921 Staszów had 8357 inhabitants, including 3629 (43.5 per cent) Poles, 4704 Jews (56.3 per cent) and the remaining 24 persons (0.3 per cent) were of other faiths. In the interwar period in Staszów three cultural associations were set up: Kultur- Liga, Biblioteka Perec, Towarzystwo Kursów Wieczorowych Dla Robotników and four sports clubs: „Jutrznia”, „Gwiazda-Sztern”, „Blütz” (Hakoah) and Makabi. These associations and clubs spread Jewish culture and developed sport among the Jewish inhabitants of Staszów in that period.